

השותפות והשיויון

חברה לתורה ועבודה של רבני ירושלים לפני שמונים שנה —
 הרב שבתי דב רוזנטל
 שטר התקשרות של חברת "אהבת שלום"
 קניין וחברה — הרב אלימלך בר-שאול זצ"ל .
 שלמות האדם וחיי השיתוף — הרב יעקב פילבר
 השיתופיות והשיויון — הרב שלמה אבינר
 על השיתופיות והשיויון בקיבוץ התורתי — שמואל עמנואל
 שלי ושלך — אפרים יעיר
 חטאת ציבור מול חטאת יחיד — הרב שלמה אבינר
 ערבות בקהילה שיתופית — הרב הושע רבינוביץ
 מושב שיתופי? — הרב שלמה אבינר
 הסתפקות במועט כערך מהותי בדרכי התורה ובחיי הקיבוץ התורתי —
 ד"ר משה זקס

חברה לתורה ועבודה של רבני ירושלים לפני שמונים שנה

ראשית דבר

הזיקה לעבודת האדמה קננה מאז ומתמיד בלבם של בני ירושלים. ידועות אגודות רבות אשר נוסדו למטרה זאת, מהן שהצליחו להקים מושבות וכפרים. ברם, בחלקן הגדול לא הצליחו להגיע למטרתן והרבה חברות כאלה נשארו גנוזות בספרי התקנות. תקנות החברה שאנו מפרסמים בזה יש להן ערך היסטורי וחברתי גדול מפני החתומים עליהן שהיו אח"כ מנהיגי ומאורי הדור, והם לא מנעו עצמם מלתת יד לחברה כזו, בפרט, כשכל גלוי כזה היה כרוך בסכנה. בתנאים דאז.

פנקס זה, המתפרסם לראשונה, שופך אור על תכנית ליסוד אגודה להתישבות חקלאית על טהרת הקודש "בתשוקה לתחיית אדמת קרשינו ולהפרכת הישוב ולגאול שממות ארצינו היקרה לנו מכל יקר. בתשוקה לצפות להמצוות התלויות בארץ". המיוחד שבתכנית זאת הוא שכל החברים היו גדולי ומופלגי תורה, פארי ירושלים, ומעניין לראות איך שרעיון עבודת האדמה ובנין הארץ בפועל עפ"י התורה, חדר גם לחוגים אלו.

תאריך יסוד אגודה זאת לא ידוע. יש לשער שהי' זה בערך בשנת תרס"ב. ההשערה היא עפ"י דימוי החתימות לתקופה זאת. יסוד נוסף להשערה זאת היא העובדה שרוב החתומים הם חברי ישיבת "אור חדש" של הגביר ר' שמואל שטרניס שנוסדה בשנת תרנ"ז בהשראתו של רבי שמחה ויסל זיו מקלם, ובשנת תרס"ב נסגרה הישיבה, עקב סיבות שונות: המצב הכלכלי היה אז בכל רע כפי שמעידה תעודה זאת "כי אין הקומץ אשר מקבלים מקופת הישיבה משביע לחם צר לביתו", כנראה שתלמידי הישיבה בשיתוף עם כמה ממוכחרי בני-תורה בעיר, החליטו לייסד אגודה זאת אשר תמציא להם פרנסה ובר כבוד עם העבודה יוכלו להגות בתורה "לקשור לימוד והעבודה יחד".

מעניינת היא תקנה ב' מתנאי-החברה בה נקבע, שלא יקובלו חברים "כי אם ידועים למופלגי תורה ויראה, ושיאה פרקם נאה, אוהבי אמת ושלוש, שונאי מחלוקת ומדנים". כנראה שתקנה זו קשורה בריב שהתגלע בישיבה שבעטניה נסגרה. מעניינת היא גם התקנה נגד המותרות והלוקסוס "אשר כעלוקה מוצצת היא את דמי אחינו בימים האלה".

רעיון זה לא יצא לפועל, מסיבות בלתי ידועות. היוזמים הצליחו לקבל 16 חברים, בעוד שלפי התקנות היה צורך להתחיל ב-30 חברים. ומעניין הדבר, כי אף שרעיון זה לא הצליח להתבצע, נשארו החברים קשורים לישוב החדש ובחלקם אף שהו שם תקופת זמן. מהם נזכיר את ר"ה רייכסמאן ששימש בח"ת של חברת "שומרי תורה" בפ"ת, ר"מ מושקין ששהה זמן מה ביהודה; ר"ד בהר"ן — בשפ"י, ר"ת שיינקר שהי' רב ושו"ב במסחה, רמ"ל רובין שהי' רב בעקרון בשנות תרס"ד — סח, ואחרון מן הגרצ"פ פראנק ז"ל, ששימש ר"מ בישיבת "שערי תורה" ביפו תקופת זמן החל משנת תרס"ב.

לכה דודי נצא השדה*

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות ושבועת שקר נצא השדה בא ואראך ת"ח בני באגא ועובדי אדמה ועוסקין בתורה מתוך דוחק:**

כאשר נעלה על לבנו, מצב לומדי תורה בארץ הקודש, תסמר שערת ראשינו וכדונג נמס כל לב, הנה כל ימי עלומיהם עומלים ויגעים בתורה, סובלים עוני ויסורין, חיים חיי דוחק וצער, עד אשר יזכהו ד' ויגדלון בניו וירא כי יצר לו, כי אשר אין הקומץ — [אשר מקבלים מקופת הישיבה] משביע לחם צר לביתו, אז נודד נפשו ללחם, או נאלץ לכתת רגליו אחת הנה ואחת הנה להביא טרף לביתו, ואי מקום לתורתו? אי יגיעו אשר יגע מבחר שני חייו? אחר יעבור שנים, ירד מטה מטה, עשר מעלות אחורנית, נשאר בעוני ובכזיון באמור על עס ד' אלה נרפים הם, נרפים, מאוים רק להושיט יד לכיס של צדקה, לו יגעו בחכמה, או בעבודה אחרת, אף חלק עשירית, אז ישבעו לחם דרך כבוד, כנראה עין בעין — אוי — ! לנו מחילול השם הגדול הזה:

אחרי התבוננו על כל אלה, היה דרך זה נפלא וישר בעינינו לקשור תורה, המצוה ודרך ארץ שילכו יחד, שליבי זרוע, בעבותות אהבה, על אדמת הקודש, כי מאז ומעולם הי' קשורים התורה והמצוה יחד עד כי אמרו חכמינו ז"ל, כי אחת בלי חברתה סופה בטילה, טובה נחלה וחכמה, הורנו החכם מכל אדם (קהלת ז), וכן אמנם ראינו משנות דור דור, בימי חכמינו ז"ל, כי כשם שהתאמץ כל אחד לעלות במעלת שלמות התורה, כמו כן התאמצו להעמיד עצמם על בסיס נכון. ומאמרים רבים, שלא לכד שיראונו שאין דרך ארץ מתנגדת ללימוד התורה כי אם ישמיעונו כי אדרבה מסייעים זה את זה כמו שאמרו "טוב תורה עם דרך ארץ": והיה זה האופן נאות אצלנו לעשות ישוב קאלוני' בארץ קדשינו, מקיבוץ אשר בטוחים הננו כי הארץ בעצמה תשמח בהם. [עיין מהרש"א ז"ל סנהדרין צד עה"פ מכנף הארץ וזמירות שמענו], שיעבדו אדמת קדשינו, בתשוקה לחיים פשוטים, בתשוקה לאכול מיגיע כפינו, בתשוקה לתחיית אדמת קדשינו ולהפרכת הישוב ולגאול שממות ארצינו היקרה לנו מכל יקר, בתשוקה לצפות להמצוות התלויות בארץ

* עפ"י שיר השירים ו, י"ב.

** עפ"י עירובין כ"א.

לקיימם לכשיעזרנו ד' שיבואו לידינו בחשק נמרץ בשמחת לבב חומרי ורוחני — בקצרה — ישוב אשר יהי' למופת לרבים, המראה קישור התורה והיראה והדרך ארץ לתועלת להם ולתועלת אחרים.

וזאת היא העצה היעוצה לנו, בעזרתו יתברך, להתקשר יחד באגודה אחת, להיות חברים מקשיבים עפ"י התנאים אשר יבוארו מעבר לדף, ולקרוא בקול לפני הנדיבים אחינו שבגולה, שיתאזרו עוז ויתנו ידם עמנו להוציא רעיונו מכח אל הפועל, כפי האופנים אשר יבוארו בהפלאן [=תכנית] — ותקותנו חזקה, כי אם נהי' לאגודה לעסוק בענין היקר הזה תקובל דברינו לרצון לפני אחינו, ויבוא רוח החיים הזה ויפח על שביבי-קודש העוממת בלבות יראי ד' וחושבי שמו ויבער כלפיד צדקתו ורשפי-אש שלהבת יתמלטון, ויגדלו חסדם מעל שמים ויקודש שם שמים ברבים, ואז נהי' מאושרים לחיות חיי עונג, חיי כבוד, ולעבוד את בוראינו עבודה תמה ועבודתינו תהי' תפארת לעושינו ותפארת לבני אדם ויהי' ש"ש מתאהב על ידינו. ותגל נפשינו באמור לציון מלך אלקיך — אמן.

פעולת החברים מאגודתינו כיום הזה:

- (א) בכל ראש חודש תהי' אסיפת כל החברים לעיין בתהלוכות החברה. וכל חבר צריך לבוא להאסיפה והחבר אשר לא יבוא צריך לברר אונסו למנעו מלבוא.
- (ב) בכל האסיפה יבחרו ג' אנשים מתעסקים, שעליהם להתעסק בכל החודש הזה, ולכהפ"ח להתאסף בכל עש"ק ועליהם להשתדל להוציא לפעולות, בין מה שיעלו כל החברים בהאסיפה כללית ובין מה שיעלו הם באסיפתם.
- (ג) אם יראו הנבחרים צורך לקרוא אסיפה בזמן בלתי מוגבל צריכין הקרואים לבא, ובכל דבר, עפ"י רוב דעות יקום דבר.
- (ד) על כל חבר לתת להוצאות הנצרכים לענין אשר יושט עליו מהנבחרים.

תנאי החברה:

- (א) החברים לא ימעטו משלושים.
- (ב) לא יקובלו חברים, כי אם יהיו ידועים למופלגי תורה ויראה, ושיהא פרקם נאה, אוהבי אמת ושלוש שונאי מחלוקת ומדנים, נוחים לד' ולבריות. לאחר שיהי' עשרים חברים, לא יקובל חבר עוד כי אם באסיפת החברים, שעיינו ושיסכימו כי תנאו מתאימים את תנאי החברה.
- (ג) החבר יקבל על עצמו לקשור לימוד והעבודה יחד, היינו כל זמן שיהי' פנוי, לחזור על לימודו ומתנאי החברה, כי טרם יבוא אל המנוחה והנחלה, צריך להיות

תנאי החברה !

החברים 11, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850,

אל יקבלו חסידים, כי שם יהי יידישם אמת, חיה וראה, אטויה"ע פ"ק (נח) . אורבני אמת ואלו

[illegible]

(ר' חנוך יקב) ד' ק"נ (קט"ז) ארבעה ימים. ה... ב... ש... א... א...

אחתה. המורה. ב' טרם יבואו אל השנייה והשלישה. בדרך אלהים נק' בסוף מילים. ואלן ידע אחרת

ומראה המלכות. ומה שכתוב אחריו. ומה שכתוב אחריו. ומה שכתוב אחריו.

[illegible]

אשר (החגיגות אשר יחגגו) ימים. וקראו לכם והיה לעמך אמת ושלום תהיה!

o/k

 $\sim 10^4$

10/11/19

~145

[illegible]

۱۰۰

47.28 (11/10/10)

~161

ਭੀ ਹੋਣੇ ਵਾਲੇ ਸਨ।

160

יום חצות ט"ז

~~St. Petersburg~~

הנהגתו נכונה ונכונה

progr. des Lern. 1883

דאס איז דאס איין פון די צוויי

וַיִּזְכֹּר יְצִיק סֵלֶיךָ וְסֵלֶיךָ

ה'תרס"ח

שלם מרוב יום רוקן

היום (הוא) גר שמואל יעקב

1. Alok and Bala

مقام اولیٰ و ثانی و ثالث

$\mu_{\text{H}_2\text{O}} = \mu^{\circ}_{\text{H}_2\text{O}}$

חתימותיהם של רבני ירושלים על תקנות החברה

בקי בסדר זרעים, למען ידע להתנהג את עבודת אדמתנו, ובמצות החלויות בארץ המסתעפת לכמה מצות, והלכות נזקי שכנים, לדעת איך להתנהג בנוגע לחבירו.

(ד) לאחזו בחיים פשוטים, עפ"י תנאים מסויימים, המרחקים אהבת המותרות, ולהשמר מכל משמר, לא להלכד בחבלי הלוקסוס אשר כעלוקה מוצצת היא את דמי אחינו בימים האלה.

(ה) וועד ימנה להשגיח על תנאי החיים הפשוטים ועל התורה והדת, ומי אשר לא ישמור את דברי הוועד צריכין הם להשתדל להוציא את האיש שאינו שומע בקולם.

(ו) הוועד צריך לקבל על עצמו כי בכל דבר הנוגע אל הוראה או אל מנהגי ירושלים אף דבר קל, או בכל דבר אשר לא יקובלו לרבני ירושלים ת"ו, להיות נכנעים תחת עולם.

(ז) להתקשר בקשר אמיץ כי כל אחד מחוייב להשתדל לתועלת הרעיון בכלל ולעזור את כל אחד בפרט בכל דבר אשר יגיע לכ"א מהחברים מענייני החברה.

אלה החברים אשר חתמו עצמם בחתימת ידם, וקבלו עצמם להיות לאגודה אחת לשמור תנאי החברה:

נאום

נאום

נאום

נאום

נאום יונה ב"ר שלמה ז"ל¹

נאום אלי' ברוך פערילמאן²

נאום יחיאל מיכל מושקין³

נאום יעקב סלאנימסקי⁴

נאום מרדכי ליב רובין⁵

נאום אברהם אהרן הלוי⁶

1 רבי יונה ראם, מבירו, חבר ביה"ד בחורבת ריה"ח, נפטר בשנת תרפ"ג.

2 רבי אליהו ברוך פערילמאן, ת"ח גדול מלומדי ישיבות עץ חיים ותורת חיים.

3 רבי יחיאל מיכל מושקין, מחבר ספר "מיכל מים חיים", תקופת זמן למד אצל הגאון רבי מרדכי גימפל זצ"ל ביהודי.

4 ר' יעקב סלאנימסקי, גיסו של ר' יצחק ווינוגרד, ראש ישיבת "תורת חיים" בירושלים. הוא נפטר בזמן המלחמה העולמית הראשונה.

5 רבי מרדכי ליב רובין, חבר ביה"ד בירושלים. עם הקמת ב"ד העדה החרדית, כיהן בו כראב"ד; בשנים תרס"ד-ת"ח כיהן כרב בעקרון; נפטר בשנת תרפ"ז.

6 רבי אברהם אהרן פראג, ת"ח מופלג, מח"ס "תבלין למצוה" על הגדש"פ, ר"מ ישיבת המשתלמים שנוסדה בשנת תרע"ט עד פטירתו בשנה ההיא.

נאום

נאום

נאום יחיאל מיכל טוקאצ'נסקי⁷

נאום אלי' מבירז⁸

נאום דוד בהר"ן ז"ל⁹

נאום דוד טיקטין¹⁰

נאום אשר דוב בער זוסמאן, במוס"ק¹¹

נאום תנחום שיינקער¹²

נאום צבי פסח פראנק¹³

נאום הלל ב"ר שמואל רייכסמאן¹⁴

נאום יוסף ב"ר צבי ניימאן¹⁵

נאום יצחק צבי ריבלין¹⁶

- 7 רבי יחיאל-מיכל טוקאצ'נסקי, רו"מ ישיבת "עץ חיים" נפטר תשט"ז.
- 8 רבי אלי' ראם, חבר בית דינו של הגרצ"פ פראנק. בסוף ימיו כיהן כראש בית הדין, נפטר בשנת תשי"ט.
- 9 רבי דוד בהר"ן, ת"ח מופלג, מפורסם בצדקותו, פקח מטעם רבני ירושלים על עניני תרו"מ במושבות.
- 10 רבי דוד טיקטין, ת"ח מופלג, משגיח וגבאי בישיבת עץ חיים, מחדש גדול (ספר התקנות הזה שנמצא אצלו ונשאר ריק, מלא בחד"ת שלו).
- 11 רבי אשר-דוב זוסמאן, החחימה היא במסירת-קולמוס, כלומר שאחר חתם בשליחותו, ת"ח גדול, ועסקן ציבורי, ראש כולל מינסק, בנו ה' רבי יוסף זוסמנוביץ רבה של סלובודקא.
- 12 רבי תנחום שיינקער, מבני ישיבת "אור חדש", ה' רב ושו"ב במסחה.
- 13 רבי צבי פסח פראנק, רבה של ירושלים וגאון ההלכה שבדור, נסתלק בשנת תשכ"א.
- 14 רבי הלל רייכסמאן, ת"ח מופלג, משגיח בישיבת "מאה שערים", נפטר בשנת תרע"ט.
- 15 רבי יוסף ניימאן, נודע בשם ר' יוסף לומזער, לימד בעץ חיים, בנו הוא רבי שמואל גדלי' ניימן מחבר ספרי גידולי שמואל.
- 16 רבי יצחק צבי ריבלין, מכונה בשם "דרשן הגאולה", רבה של שכונת זכרון משה, יום והקים אגודות רבות ליישוב ארץ-ישראל.

“שטר התקשרות” של חברת “אהבת שלום”

שטר ההתקשרות של חברת “אהבת שלום”, המובא כאן (בחלקו), נכתב בשנת תקי”ח (1758) בירושלים ונחתם ע”י עשרה חברים משיבת המקובלים “בית אל” בעיר העתיקה, אשר קבלו על עצמם לחיות בשיתוף גשמי ורוחני. עקרונות האגודה, כפי שנוסחו ע”י החותמים, עליהם נמנים גם רבי שלום שרעבי, המהרי”ט אלגאזי והחיד”א זצ”ל, מחייבים את חברי האגודה לאורח חיים צנוע ולאחריות הדדית — ברוחניות ובגשמיות.

שטר חברתנו הקדושה, הנקראת “אהבת שלום”, תכון בצדק לעד ולעולמי עולמים, בחן בחסד וברחמים, אכ”ר¹.

ברצות ה' בתשובת השבים, רוח לבשה אותנו, אנחנו צעירי הצאן הח”מ², ונלוו אתנו אחינו וידידינו כמהור”ר יעקב בוטון נר”ו³ וכמה”ר מנחם בכ”ר יוסף וכו', אשר לעת כזאת טובים ה' הנזכרים בקרית חוצות, ה' יחזירם לביתם ולשלום שלמים בכל, כ”ר. ואנחנו החתומים מטה בצירוף שני צנתרות הזהב הנו', שנים עשר איש כמספר שבטי י—ה, ולכבוד ולתפארת ועטרה לראשנו — נלוו אלינו הרב המובהק חסידא קדישא, אבינו רוענו קדוש יאמר לו כמוהר”ר ישראל יעקב אלגאזי זצ”ל, ונעשו בינינו תקנות ומנהגים לעשות נר”ר⁴ ליוצרנו... להיותנו אנחנו ח”מ עם טובים השנים הנו' וארישא קאי הרב החסיד זללה”ה⁵ כאיש אחד חברים. והכל לשם יחוד קבה”ו⁶ לעשות נחת רוח ליוצרנו. ועל דבר זה נכרת ברית בינותינו, ע”פ התנאים הללו, שרירין וקיימין, חזקים כראי מוצק, כל יסעו יסודותיהם לנצח.

ראשון הוא, שכולנו שנים עשר איש כמספר שבטי י—ה, נהי' כולנו אוהבים זה לזה אהבה רבה, אהבת נפש ואהבת הגוף. והכל לעשות נחת רוח ליוצרנו בדביקו דרוחא חדא... ואיש את רעהו נפשו קשורה בנפשו, שנהיה כולנו בנפש אחת רבה תפארת. וכל אחד יעלה על חברו כאילו הוא חלק ממנו ממש, בכל נפש ובכל מאד, באופן שאם ח”ו⁷ יהי' צער לאחד ממנו, לסייעו כולנו יחד או כל אחד בפרטות ככל הבא לידו. ועיקרו של דבר, להוכיח כל אחד לחבירו אם ח”ו שמע עליו איזה חטא.

1 אמר, כן יהי רצון.

2 החתומים מטה.

3 נטריה רחמנא ופרקיה.

4 נחת רוח.

5 זכרו לברכה לחיי העולם הבא.

6 קודשא בריך הוא ושכינתיה.

7 חס וחלילה.

ובכלל הדבר, נתחייבנו אנחנו הח"מ לקשר אהבתנו בתכלית קשר אמיץ, ומקבלים עלינו מעכשיו... שלאורך ימים ושנים בעוה"ב, יטרח כל אחד ממנו, הן בעודנו בעוה"ב, להציל ולחקן ולהעלות את נפש כל אחד מחברתנו בכל מה שיכול ובכל מיני הטרחה שיכול לעשות כל אחד בעוה"ב. וכל אחד הצל יציל את חברו, וגם שאם ח"ו יסכימו מן השמים שאחד ממנו יקח את הטוב מחברו, ע"ד זכה נוטל חלקו וכו', מעכשיו בשביל טובת הנאה שקבלנו כל אחד מחברו להשתתף בצרתו שלא תבוא, נתחייבנו בחיוב גו"ש⁸ בכל לשון ואופן המועיל בדיני אדם ובדיני שמים, למחול לו הטוב ההוא לאותו חבר שנגזר עליו לקחת את טובו, ושלא נהנה ממנו, ואיש את קדשיו לו יהי, ע"ד שפי' מרן האר"י ז"ל בכונת "ושים חלקנו עמהם". על הדרך ההוא נתחייבנו באופן האמור.

כללא דמילתא... מעכשיו נתחברנו ונתקשרנו ונתייחדנו כאיש אחד חברים, בכל מכל כל, לסייע ולעזור ולחזק ולאמץ איש את רעהו לשוב בתשובה ולהוכיח ולהשתתף בצרתו, בין בעוה"ז בין בעוה"ב, על הדרכים הנאמרים ויותר מהמה... עוד נתחייבנו, שכל תקנה וסייג ומנהג טוב שיסכימו רוב חברתנו לעשותו, שכולנו וכל אחד ממנו לבדו, יתנהג ויעשה הדבר ההוא, זולת אם יהי' לו אונס.

עוד נתחייבנו ונאותנו ונתחייבנו, שלא לשבח איש אחד ממנו את חברו, ואפילו שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין לכל מראה עיניו. ושלא לקום איש ממנו לחבירו, כאשר אין זר אתנו, מלא קומתו רק הידור בעלמא, ושלא להפציר בכבוד, באופן שנתנהג כאילו כולנו כאיש אחד ואין יתרון מקצתו אל קצתו, והעיני בשר לו לב יודע ערכו וערך חברו, ומן השפה ולחוץ מפקנא לית ליה באפי מריה.

עוד נתחייבנו, שלא להקפיד שום הקפדה איש על חברו כלל ועיקר, בין בענין התוכחות בין בענין אחר. ואם יחטא איש לאיש — ימחול לו מיד בכל לב ובכל נפש.

כ"ז נתחייבנו בחגו"ש⁹ ובקגו"ש¹⁰ בדל"ב¹¹ מיד כולנו כתקחז"ל¹², והסכמנו בכל האמור בהסכמה גמורה, כתוקף כל ההסכמות שנעשו מימות מרע"ה¹³. ויהי נעם י"א עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו וגו'¹⁴, עזרנו אלקי ישענו על דבר כבוד

8 גמור ושלם.

9 בחיוב גמור ושלם, או: בחרם, גזירה ושבויה.

10 ובקנין גמור ושלם.

11 במנא דכשר למקניא ביה.

12 כחקנת חכמינו וזכרונם לברכה.

13 משה רבנו עליו השלום.

14 תהלים צ' י"ז.

"שטר התקשרות" של חברת "אהבת שלום"

שמך וגו' ¹⁵. ולאות אמת ח"ש ¹⁶ פעיה"ק ירושלם ת"ו, חודש ניסן שנת תקח"י
מוסר ¹⁷ וקיים.

והכל שריר וקיים, והנה אמת נכון הדבר ¹⁸ וקיים:

שלום מזרחי ידיע שרעבי ס"ט, חיים די רוזה, רפאל אליעזר פרחי ס"ט,
שלמה בלא"א דוד פיראנדיש דיאש, יום טוב אלגאזי ס"ט, שמואל אלחדיף
ס"ט, אברהם בעלול, חייא אהרן בכ"ר אליה הלוי ס"ט, יצחק מזרחי
ס"ט, הצעיר חיים יוסף אזולאי ס"ט.

15 שם ע"ט ט'.

16 חתמנו שמנו.

17 עפ"י הפסוק בצפניה ג' ז': "אמרתי אך תראי אותי תקחי מוסר וגו'".

18 עפ"י הפסוק בדברים י"ז ד'.

הרב אלימלך בר-שאוול זצ"ל

קנין וחברה

שאלה: זה שנים מספר שהנני חבר בקבוצה דתית, והחיים הקבוציים נראים לי יותר יפים ויותר צודקים. העקרון של בטול הקנין הפרטי קרוב מאוד ללבי. אך יש אשר אהררה בחשאי ביני לבין לבי, אם אמנם אותו עקרון של בטול הקנין הפרטי יש לו מקורות בדעת תורה.

תשובה: אשתדל בע"ה לפי יכולתי להתעכב על שתי בעיות יסוד במסגרת הנושא שנגעת בו: א) מהות הקנין הפרטי; ב) בטול הקנין הפרטי. והכל מבחינה השקפתית גרידא, מבלי להכנס לצדדי ההלכה.

שני כתובים חוזרים ונזכרים בדברי חכמים בתורת יסודות להשקפת התורה על מהות הקנין הפרטי אצל האדם: "כי לי הארץ" (ויקרא, כה-כג), — "לי הכסף ולי הזהב" (חגי, ב-ח).

נציג כאן כמה ממאמרי חז"ל אלה:

1. "הקב"ה פותח אוצרות ונותן לבריות מכספו וזהבו שהם שלו, שנאמר: לי הכסף וגו'" (שמו"ר, פל "א).
2. "מה יעשה אדם ויתעשר, אמר להם [רבי יהושע בן חנניה לאנשי אלכסנדריא]: ירבה בסחורה וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו. אמר להם: יבקש רחמים ממי שהעושר שלו, וכו'. (נדה, ע-ב).
3. — — — יבקש רחמים למי שהעושר והנכסים שלו, שאין עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות, אלא למי שהעושר שלו, שנאמר: לי וגו'" (קדושין, פ"ב-ב).
4. "אמר להם הקב"ה [לעכו"ם, לעתיד לבוא]: במה עסקתם. אומרים לפניו: רבנו של עולם — — הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה. אמר להם הקב"ה: שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם — — כסף וזהב שלי הוא, שנאמר: לי וגו'" (ע"ז, ב-ב).

5. "יהויקים [שהיה רשע] אמר: — כלום אנו צריכים אלא לאורו, יש לנו זהב פרווים שאנו משתמשים בו, יטול אורו. אמרו לו [בני דורו, שהיו צדיקים — רש"י]: והלא כסף זהב שלו הוא, שנאמר: לי וגו'. אמר להם: כבר נתנו לנו, שנאמר: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (סנהדרין, קג-ב).
6. "בהראתו את עשר כבוד מלכותו" (אסתר, א-ד) — 'את עשרו' אין כתיב כאן, אלא "את עשר", אמר הקב"ה: אין עושר לבשר ודם, אלא שלי הוא, שנאמר: לי וגו' (ילקו"ש שם).
7. "כיון שבא [המזן] הרשע עם הממון, אמר לו המלך: "הכסף נתון לך, והעם לעשות בו כטוב בעיניך". אמר הקב"ה: רשע, כך אתם מוכרים שלי על שלי, שנאמר: לי וגו', ונאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" (מדרש).
8. "לי הכסף" — בידי מי שהוא-שלי הוא, וברשותי הוא לנטלו מזה ולתתו לזה" (רד"ק לחגי שם). "ובידי להביא לאשר חפצתי בו" (רש"י שם).
9. "כי לי הארץ" — "אל תרע עיניך בה, שאינה שלך" (רש"י שם, בשם תו"כ), "כי גרים ותושבים אתם עמדי" (ויקרא שם) — "אל תעשו עצמכם עיקר" (תו"כ שם).

כללו של דבר: קנינו של אדם בכל מה שיש לו אינו מוחלט אלא יחסי בלבד. הכל קנינו של הקב"ה, "קונה שמים וארץ". הכל שלו ותמיד ברשותו. כל מה שיש לאדם מעושר ונכסים — ניתן לו מאת הקב"ה. ונתינה זו היא בבחינת פקדון שנמסר לו לזמן ולצרכים מסוימים. ואם הזמן לא נתפרש והצרכים לא סומנו בבירור, הרי ההשגחה הפרטית והתורה ומצוותיה הן שקובעות לאדם. בשעה שזוכה אדם לעושר ונכסים יודה לה' על האמון אליו המתבטא במסירת פקדון זה לידו, אבל אל יראה את עשרו ונכסיו כהישגים של חכמתו וכחו אשר יש לו בהם קנין גמור ובעלות מוחלטת. ובשעה אחרת, כשהוא מפסיד מעשרו ונכסיו, על האדם להבין כי בא בעל הפקדון ונטל פקדונו, הוא נתן והוא לקח — את שלו. ובמשך הזמן שהפקדון הוא ברשותו של האדם, עליו להבין לשם מה נמסר לו פקדון זה. לאיזו מטרה נתמנה זה לגובר של מעלה. ואם יבין זאת, לא יכבד עליו להשתמש בממונו לעשות נחת רוח לבוראו, הן במצוות שבין אדם למקום והן במצוות שבין אדם לחברו.

מבחינה משפטית יש לאדם קנין על ממונו, אבל מבחינה רוחנית-דתית — מה שמכונה אצלו "קנין" זהו מונח מושאל ל"פקדון" שנמסר לו מלמעלה, ועליו לזכור: לגבי עצמו אין לממונו מעמד של קנין פרטי, אלא פקדון הוא בידו, אבל לגבי אחרים רואה התורה את ממונו כאילו הוא קנינו הפרטי, ומכאן שאין להם תביעה לממונו, מלבד מה שזיכתה להם תורה, כגון: מתנות כהונה, מתנות עניים,

קנין וחברה

מעשרות, וכו'. במלים יותר פשוטות: בחיי המעשה יש לממונו של אדם איזה צד של כאילו-קנין-פרטי, אבל בחיי המחשבה והרגש אין כל מקום לתפיסה ולהרגשה של קנין פרטי מוחלט. כל תפיסה כזאת פסולה היא וכל הרגשה כזאת מזויפת היא. אמונתו של אדם ב"קונה שמים וארץ" היא שצריכה להבריח ממחו ולבו כל תפיסה וכל הרגשה שהן מנוגדות ביסודן לאמונתו. עד כאן בנוגע למהותו של הקנין הפרטי.

ועתה — בנוגע לבטול הקנין הפרטי למעשה. לא בטול בלב בלבד, כאמור לעיל, אלא בטול בפועל ממש — אם זה מותר ורצוי לפי דעת תורה. בנסוח אחר: אם צורה שתופית בממון ונכסים היא פחות או יותר לפי רוחה של דעת תורה וחכמיה.

אעתיק בזה דברים של שנים מגדולי התורה בדורות האחרונים, ואשתדל לציין בשולי דבריהם את הדומה והשונה שביניהם.

(א) ר' יעקב מדובנא זצ"ל כותב: "דע שלולא תורתנו הקדושה שאסרה לנו הגזל והחימוד, היה ראוי ע"פ משפט השכל: להיות כיס אחד לכל אדם יחד, ושתהיה יד הכל שוין בכל שפע וברכה בעולם, ואין גזל ואין צדקה שייך כלל. כי הלא באמת אין בעלים ואדונים על העולם הזה ומלואו כִּי־אם הקב"ה. וכשם שאין במרום שום בעלים ואדנות וממשלה כִּי־אם להשם לבדו, וכן למטה ממדרגתו כמו הבהמות והחיות שאין עמלם אלא לפיהם ואת היותר יד כולן שוין בו. אבל אנחנו עם בני־ישראל להיותנו עם סגולתו ית' חלק לנו את הארץ הטובה ונתן חלק ונחלה לכל שבט, איש לפי פקודיו ע"פ הגורל, להיות כל אחד אדון ומושל על שלו. לפי שרובי תורתו ית' תלויה בזה, כמו צדקה ומעשרות לקט שכחה ופאה איסור גנבה וגזלה וחמדת ממון וזולתו וכדומה. כי אם היתה יד הכל שוה אין חסד ואין צדקה. וכמו־ל על "ישב עולם לפני אלקים": "אמר דוד לפני הקב"ה: ישב עולמך. אמר לו הקב"ה: אם אעשה עולמי שוה — "חסד ואמת מן ינצרוהו". נמצא שהתחלת היושר שבין בני אדם: להיות מה שיש לזה — שלו, ומה שלזולתו — לזולתו, הכנתו ית' הוא, כי הוא החליק לכל אחד חלקו, כאלו היה שלו באמת. והכל היה בשביל להגדיל תורה בישראל ולהאדיר" ("קול יעקב" למגלת אסתר, על המאמר שהובא לעיל, ציון 7).

כוונת דבריו נראית: ההגיון האנושי היה מחייב, שכל הממון שבעולם לא יהיה בבעלותם של כל יחיד ויחיד אלא יעמוד חפשי לרשותו של הכלל האנושי, ולא תהיה לאחד יותר זכות בו מאשר לשני, וממילא יוכל כל אחד ליהנות מכל שפע וברכה שבעולם. והואיל והממון לא יהיה שייך למישהו, וכולם שוין בזכויותיהם בממון העולמי כולו, לכן לא תהיה אפשרות שאחד יגזול רכוש של חברו שאין

לאחד הזה זכות בו, שהרי לא תהיה כלל מציאות כזאת. וגם לא יהיה מקום בעולם הזה לצדקה, שהרי לא יהיה מי שיזדקק לכך, ולא יהיה מי שיוכל לחשוב שהוא נותן משלו לחברו. והרי באמת כל העולם ומה שיש בו שייך אך ורק לבורא, הוא אדון הכל בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מלבדו. וכשם שאין במרום שום בעלות ואדנות וממשלה כי אם לה' לבדו, וכמו שטבע כל בעלי-חיים, אשר למטה ממדריגת האדם, שאין עמלם אלא לפיהם ובנוחר יד כולן שוה בו, כך יהיו בני האדם שוין כולם בזכותם לגבי הממון העולמי ליהנות ממנו כפי רצונם. אלא שההגיון האנושי כשלעצמו אינו יכול להיות קובע לגבי עם מקבלי התורה. אצלם קובע רצון ה' המתפרש בתורה ומתבטא במצוותיה. ורצון ה' הוא שיהיה לכל אחד חלקו בעולם, ויהיה ברשותו כאילו היה באמת שייך לו, אעפ"י שלאמתו של מושג אין לאדם בעלות אמיתית על מה שיש אצלו. והכל שייך לה' לבדו. וכל-כך למה, כדי שתשאר בחירה חפשית לכל אחד, אם יסתפק במה שחננו בוראו, או גם יתן עינו ולבו וידו באשר לחברו. וכדי שיהיה מקום לטפוח קשרי אחוה ורעות ע"י עזרה הדדית בכל צורותיה. ולא כרשות אלא כחובה. ודעת תורה וסמכות חכמיה הן שתקבענה בכל פרט ופרט. זה הכלל: העולם ומלואו לא ניתן לבני אדם רק למען יפיק כל אחד את מלוא התועלת בשביל עצמו, אלא למען ישמש כר נרחב לקיום מצוות התורה, אלה שבין אדם למקום ואלה שבין אדם לחברו. העולם ומלואו הוא החזית הגדולה אשר בה יאבק האדם כדי לבטא את כל מהותו ע"י קיום מצוות התורה. של עשה ולא-תעשה גם יחד.

המסקנא: דעת התורה בענין בטול הקנין הפרטי אינה חיובית.

(ב) הגאון ריעב"ץ זצ"ל כותב: "שבחו חז"ל השתוף בממון, באמרם: (אבות, פ"ה) "שלי שלי ושליך שלך זו מדת סדום" — לתועלת מורגש לכל בר דעת, כי בזה בלי ספק יתוקן הקבוץ המדיני" (סדור "בית יעקב", בפירושו ל"מעמדות", תנ"ד א' — למברג, תרס"ד). ועוד לו דברים בנושא זה: "שבלי ספק היה דבר מועיל מאד בתקון קבוץ המדיני, אם היה כיס אחד לכולם. כי אז בטלה קנאה ושנאה מבני אדם. ולכן היו נמצאים בדורות קדמונים כתות פרושים בישראל שכל נכסיהם היו בשותפות, אין לאחד זכות בשום קנין מהקנינים לעצמו יותר מחבריו, אלא כולם ניוונים מן האמצע" ("לחם שמים" לאבות שם).

דבריו חותכים: הקנין הפרטי הוא רקע לצמיחת גורמי קנאה ושנאה בין הבריות, ואילו השתפנות בממון וצריכתו היתה מבטלת את הרקע לצמיחתם של גורמים שליליים אלה, ומביאה תיקון לחברה האנושית.

המסקנא: דעת התורה בענין בטול הקנין הפרטי היא חיובית.

וזה לעומת זה.

גם ר"י מדובנא ז"ל מודה בהגיון ובתועלת של השתוף בממון וצריכתו, אבל יחד

עם זה הוא מרגיש ומדגיש את חסרונותיו של תקון זה כנגד יתרונותיו. הוא מעמיד את הפסד התועלת כנגד שכרה. שכן סדר חברתי-כלכלי זה יבטל למעשה קיומן של הרבה מצוות לא-תעשה ועשה. על הרבה לאוין אי-אפשר יהיה לעבור, והרבה עשין לא יהיה עם מי לקיים. השטח הגדול של המצוות שבין אדם לחברו יצומצם מאד, ויש בכך משום הפסד רוחני גדול לאדם מישראל, כי אין לך הפסד יותר גדול מהפסד מצוות אשר יעשה אותן האדם — וחי בהן.

אולם ר"י עמדין ז"ל מרגיש ומדגיש לא רק את התועלת הכלכלית-הגשמית שתבוא מן השיתוף בממון וצריכתו, אלא בעיקר את התועלת הרוחנית הגדולה אשר תצמח מזה לבני אדם, בהצביעו על הקנין הפרטי כמקור מושחת להחפשטותן של מדות רעות ומדות כמו קנאה ושנאה בין הבריות. ואילו השתוף בממון וצריכתו בכחו לסתום את המקור ההוא ולהרחיק את הבריות מן המדות הרעות ההן.

אין להכריע בין ההרים. אך יש להקשיב לדברי שניהם היטב. לכל ההרגשות וההדגשות שבהם. כי מדברי שניהם בוקעת החרדה, חרדת לבבות וזכים כבדולת הטוב, לטובת היחיד והצבור. לכבודן של מצוות ומדות טובות, לתועלת האדם ולתיקון העולם. וניתן לשער מכלל דבריהם, מתוך זהירות מובנת מאליה, כי סוג מסוים של שתוף — אשר לא יהיו בו כל החסרונות שנוכרו קודם — יהיה חיובי לכל הדעות. היינו: אם השתוף יתחיל כבר בעצם יצירת הממון, והעבודה תיעשה ע"י כל אחד כפי כחו על-מנת שההנאה ממנו תמסר לכל אחד כפי צרכיו, ובטול הקנין הפרטי יהיה מסווג לגבי קיום מצוות מסוימות המחייב הישארותו של קנין פרטי בתחומן, והכל יהיה מסודר בהסכם גלוי ומפורש למפרע על יסוד ויתורים הדדיים והתחייבויות הדדיות ואמון הדדי, מבוסס על בירור ההלכות הנוגעות בדבר במישרין ובעקיפין, כנגד סוג זה של שיתוף כמדומה שאין לטעון מאומה. יש בו כל היתרונות ואין בו אף אחד מן החסרונות. הוא יצמצם מאד את גורמי הקנאה והשנאה ושאר מדות רעות שהקנין הפרטי הנפרד משמש קרקע דשן לצמיחתן, אבל לא יצמצם בכלום את קיום המצוות. הן של לא-תעשה והן של עשה. הבצוע המלא והכן של שתוף כזה, והכרח השמירה המתמדת על טהרת קיומו, יחייבו עירנות גולה מצד כל אחד ואחד, ומאבק רצוף עם יצרים מפתים. כאן יהיה כר נרחב מאד לסור מרע ועשה טוב. כאן תצמחנה אפשרויות חדשות לזהירות במצוות לא-תעשה ולהדור במצוות עשה. כאן לא צמצום יהיה אלא הרחבה תהיה. לא ירידה אלא עליה.

ועד כמה שידוע לי, זהו חזון-הלב של קבוצים דתיים. נראים הדברים כי החברה השתופית עשויה יותר לשחרר את הצמאון הנפשי הפנימי לא-ל חי, לאהבת תורה ולאוושר מצוותיה, לחזות בנועם ה' וללכת בכל דרכיו. הצמאון הנפשי הפנימי,

לכשישחרר ממועקת הטרדות החמירות ורדיפת המותרות ומוקדי הקנאה והתחרות ומחנק הקטנוניות, יגלה נפלאות גם אצל פשוטים ובינונים וכש"כ אצל אנשי-עליה ובני-תורה.

אך מוכרחני להוסיף הערה כללית.

אחרי הכל — אין לשכוח את העיקר: החנוך העצמי. שום דבר אינו יכול לבוא במקום זה. שום דבר אינו יכול לפטור מזה. ו"חנוך עצמי" — תרתי משמע: ע"י למוד וע"י פעולות. צריך להרבות בשיעורי תורה, בחבוקה וביחידות. בתנ"ך ומפרשים ראשונים וגדולי אחרונים, בגמרא ופוסקים, בשולחן-ערוך, באגדה, ובספרי מוסר ומחשבה של חכמי התורה המפורסמים באומה. וצריך להקדיש חשומת-לב לפעולות של הדור במצוות, במובן של דיוק ודקדוק ובמובן של פאר והדר. בעיון רציני, בועד חבורה, בעצה ונסיון, אפשר להתוות דרכים לפי המקום והזמן והאנשים. וצריך לתת את הדעת, בין בלמוד ובין בפעולות על הקניית מדות טובות שהן השרשים לכל המעשים הטובים. כמאמר החכם: "ההנהגה הטובה שבמדות מביאה את בעליה אל המעלות הרמות והמעשים הטובים" (עי': מבחר הפנינים, יט, א). וזה הכלל: "הטבע פועל במדות יותר ממה שהוא פועל במעשים, יען המזג והתכונה הם או מסייעים או מתנגדים גדולים להם. וכל מלחמה שהיא נגד נטיית הטבע מלחמה חזקה היא. והוא מה שפירשו במאמרם ז"ל (אבות, פ"ד): "איזהו גבור הכובש את יצרו". והנה המדות הן רבות, כי כפי כל הפעולות ששייכות לאדם בעולם, כמו כן מדותיהן שאחריהן הוא נמשך בפעולותיו" (מסילת ישרים י"א).

ראה מה שנמצא כתוב ב"שטר התקשרות" של חבורת "חסידי בית אל" בעיר הקודש והמקדש ירושת"ו מלפני יותר משלש מאות שנה: "רוח לבשה אותנו צעירי הצאן להיותנו כאיש אחד חברים — — לעשות נחת רוח ליוצרנו, ועל דבר זה נכרת ברית בינותינו, שכולנו הח"מ נהיה כולנו אוהבים זה לזה אהבה רבה, אהבת נפש ואהבת הגוף — — כאילו הוא חלק אבר ממנו ממש, בכל נפש ובכל מאד, באופן שאם ח"ו יהיה איזה צער לאחד ממנו, לסייע כולנו יחד או כל אחד בפרטות בכל הבא לידו. ועיקרו של דבר, להוכיח כל אחד לחברו אם ח"ו שמע עליו איזה חטא — — כללא דמילתא, שמעכשיו נתוועדנו ונתחברנו ונתקשרנו ונתיחדנו כאיש אחד חברים בכל מכל כל, לסייע ולעזור ולחזק ולאמץ איש את רעהו, לשוב בתשובה ולהוכיחו ולהשתתף בצרתו — — לא לשבח איש אחד ממנו את חברו, ואפילו שהוא גדול ממנו בחכמה ומנין לכל מראה, ושלא לקום איש ממנו לחברו מלא קומתו, רק הדור בעלמא, ושלא להפציר בכבוד, באופן שנתנהג כאילו כולנו בני איש אחד, שאין יתרון מקצתו אל קצתו — — לא להקפיד איש על חברו כלל ועיקר, בין בענין תוכחה בין בענין אחר, ואם יחטא

איש לאיש ימחול לו מיד בכל לב ובכל נפש" — — — ("שטר" זה נתפרסם ב"תולדות חכמי ירושלים" להרב פרומקין, ח"ג, פ"א, ובספר "לב דוד" להרחיד"א ז"ל שהוא אחד החתומים על "שטר התקשרות" זה. ועי' "תנועת המוסר", ח"א, 85).

"שטר התקשרות" זה של אותה חבורה קדושה הוא תעודה נפלאה מכל הבחינות. ועל אף השוני הרב בין אותו זמן לזמננו ובין אותם אישים לבני דורנו, הרי אותה תעודה צריכה לעמוד גם נגד עיניהם של ה"מתקשרים" בקבוצים הדתיים וחבריהם המבוגרים והצעירים. יש הרבה מה ללמוד ממנה ולסגל למסגרת של עכשיו: האחדות המשפחתית, הפשטות ביחסים האישיים, השאיפה לטוהר המדות והמעשים ע"י חנוך עצמי הדדי, השויון הגמור, והמגמה הכללית: "לעשות נחת רוח ליוצרנו". אם גם משהו מן המתח הנפשי הגבוה של אותה חבורה קדושה יועבר ויבוצר בתוך קבוצה דתית — והיה זה לה לאור גדול.

בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו — שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, אחר ששכחנו דירת ארץ ישראל לגמרי. כמדומה לנו, בהיותנו בשלוה בחוץ לארץ, שכבר מצאנו ארץ ישראל וירושלים אחרת דוגמתה.

ולזה צריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה קבועה ותקיפה — לעלות לדור בארץ ישראל, על כל פנים כשתמצא ידו די ההוצאה וקצת מעמד ספוק פרנסה. ובאמת היא תמיהה קיימת על ישראל קדושים: בכל מקום החמירו על עצמם בכמה דקדוקי מצוות שהחזיקו בהם, ומדקדקים בהם ביותר, מפזרים ממון רב וטורחים מאד לקיימן, ומדוע זה מזלזלים ומתעצלים במצוה החביבה הזאת, יתד שכל התורה תלויה בה ?!

(רבי יעקב עמדין זצ"ל: הקדמה לסידור)

שלמות האדם וחיי השיתוף

שאלה: בפנקס החבר של תנועת "בני עקיבא" כתוב: "...רואים בהקמת תאים התיישבותיים במסגרת הקיבוץ הדתי את הערוכה המלאה ביותר להגשמת רעיון 'תורה ועבודה'" — עד כמה דברים אלו מעוגנים במקורות חז"ל?

תשובה: העובדה ההסטורית היא, שהרעיון כי השיתוף ברכוש יביא לצדק חברתי, הורחב ולידתו שלא בגבול ישראל. הקומונה הובאה לארץ על גלי הרומנטיקה הסוציאליסטית. תחילה אומצה דרך זו על ידי החברה החילונית, ורק אחר כך הוגשמה גם ע"י החלוץ הדתי. עובדה זו כשלעצמה, אינה סיבה לפסול את הדרך הקיבוצית, כדרך להגשמת הצדק החברתי, אך היא מציבה את הדיון על הקיבוץ הדתי — כדיון שלאחר מעשה, באשר לא חשיבה מוקדמת של חכמי תורה — אשר תרו אחר מקורות חז"ל בהלכה ובאגדה — היא שהביאה להקמת הקיבוץ הדתי, אלא בלהט ההיחלצות לבנין הארץ. תוך אימוץ הדוגמא השיתופית החילונית — הוקמה הקבוצה הדתית, ורק לאחר מכן החלו לבקש לה סימוכים במקורות ישראל.

נכון הדבר כי החברה השיתופית טומנת בחובה מעלות רבות לכלל ולפרט. במובן הלאומי, ההתיישבות בכלל והשיתופית בפרט, קבעו את מפת המדינה ונתנו תאוצה להגשמת מצות ישוב ארץ ישראל והקמתו של כח המגן העברי. כמו כן היא מעניקה לכל פרט מפרטיה בטחון כלכלי ועזרה הדדית מירבית, היא מרחיקתו מהרבה נסיגנות שבתחום הממון ומותירה בידו פנאי משוחרר מטרדות מלחמת הקיום; אלא שעם כל זאת הקובע הוא כיצד מנצל הפרט את הזמן שבידו. נמשל הדבר למה שאמרו חז"ל: "שלשה מרחיבין דעתו של אדם, ואלו הן: דירה נאה, אשה נאה וכלים נאים" (ברכות נו:), אך מכל אלו עדיין אין לאדם דעת.

הנסיון ההיסטורי הראשון להשליט משטר כפוי של קומונה, במובן הקיצוני ביותר של המושג, נזכר בתורה — בפרשת דור הפלגה. מובן שאותה שאיפה היתה שונה מהרעיון הקיבוצי של ימינו, המבוסס על התארגנות וולונטרית — לא כפויה — מתוך שאיפה ליצור חברה יחודית של אנשים החפצים לחיות חיי

שותפות ושיוויון. למרות ההבדל המהותי הזה, ראוי לעיין בדברי המפרשים ובביקורתם על הנסיון הזה.

על הכתוב: "ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים" (בראשית, י"א א'), אמרו במדרש: "ודברים אחדים" — דברים אחדים, מה שביד זה — ביד זה, ומה שביד זה — ביד זה (ב"ר פר' ל"ח). ופירש זאת "מתנות כהונה" שם: "אחדים — אחוזים יחד בשותפות אחת וכיס אחד לכולם". לא רק שותפות ברכוש אפי' את דור הפלגה, אלא גם רצון ליצור אחוה חברתית — "אותן של דור המבול — לא נשתיירה מהן פליטה, ואלו של דור הפלגה — נשתיירה מהם פליטה? אלא, דור המבול — ע"י שהיו שטופים בגזל, שנאמר: "גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו", לפיכך לא נשתיירה מהן פליטה, אבל אלו, על ידי שהיו אוהבים זה את זה, שנאמר: "ויהי כל הארץ שפה אחת" — לפיכך נשתיירה מהם פליטה" (שם).

והנה, למרות כל הנתונים החיוביים הללו, לא היתה התארגנותם לרצון ההשגחה העליונה, עד שנענשו, ככתוב: "הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו, ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנות העיר" (שם ז-ח). והדברים תמוהים: מדוע סוכלה תכניתם של אנשי דור הפלגה? וכבר נשאלה שאלה זו ע"י הר"ן בדרשותיו: "אלו האנשים — מה עשו? מה פשעם ומה חטאם אם רצו להיות כאיש אחד חברים? הלא היה ראוי להיות להם בזה שכר טוב בעמלם, כי ראינו הכתובים כולם מיישבים אל זה הדרך, עד שאמרו: אפילו עובדי עבודה זרה, כל זמן ששלום ביניהם — אין מדת הדין מתוחה כנגדם?" (דרוש א'). לקח דור הפלגה מלמדנו, שמסגרות חיצוניות — גם אם מלוות הן בכוונות טובות — אינן בהכרח ערובה לתוצאות רצויות. חכמינו מפרשי התורה עמדו על סיבות שונות לכשלונם של אנשי דור הפלגה, ונציין כמה מהן:

רבינו יצחק אברבנאל רואה באחדות מלאכותית ובשותפות מאולצת את כשלונם של אנשי דור הפלגה: "הם היו קודם לזה גוי אחד בארץ באחדות טבעי, מצד היות שפה אחת ומנהג אחד טבעי לכולם; ולא נחה דעתם בם ובקשו לעשות חברה ואחדות מלאכותי, בקיבוץ המדינה ודברים מלאכותיים — שולל מהם האחדות הטבעי שהיה להם מקדם". מכאן, ששותפות חברתית יכולה לצמוח רק כיוזמה טבעית של הפרט, וכל נסיון למסד חברה שיחופית על ידי תכתיב מלמעלה, או להגיע לאחדות באמצעות מסגרות חיצוניות בלבד — לא רק שלא ישיג את מטרתו, אלא שנסיון זה עלול לפגוע בתשתית הטבעית של האחדות שהיתה כבר קיימת.

הנסיון ליצור באופן מלאכותי חברה שיוונית, עלול להפוך את האמצעי למטרה, והקנאות לאמצעים החיצוניים עלולה לבוא על חשבון העיקר. וכך מסופר

במדרש: "... ואם היה אדם נופל (= בשעת בניית המגדל) ומת — אין משימין לבם עליו, ואם היתה לבינה נופלת — היו בוכין ואומרים: אוי לנו, אימתי תעלה אחרת תחתיה" (מדרש הגדול י"א ג'). הלהיטות אחר השגיות חמרנית, כשמודדים את האדם לפי התועלת הכלכלית שהוא מביא, ולא לפי ערכו האנושי — מסוגלת להגיע לידי ניכור חברתי, מחד גיסא, לקבל בשיויון נפש את אסונו של הפרט, ומאידך — להזדעזע מכל כשלון בתחום הכלכלי.

על הבדל נוסף בין אחוה טבעית לאחוה ממוסדת, עומד הנצי"ב בפירושו "העמק דבר": אחוה טבעית אינה מבחינה בין אדם לאדם ובין קבוצה לקבוצה, היא שופעת אהבה לקרובים ולרחוקים, באשר האחוה נובעת מטבע הנפש. לעומת זאת — אחוה ממוסדת, הדואגת לאנשי שלומה, "לחברי התנועה" וכדומה — עלולה להתנכר לסובב אותה. וכך מסביר הוא את הכתוב בירמיה (ב' ל"ג): "מה חיטיבי דרך לבקש אהבה... גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, לא במחתרת מצאתים, כי על אלה" — בימי ירמיהו "היו אגודות שהיו מתפארות שהמה באהבה ושלוש יותר מכל בני אדם. ואמר הנביא, כי לא כן הדבר, שהרי גם בכנפיך נמצאו דם נפשות נקיים, ולא משום גניבה (במחתרת) וכדומה, אלא משום שלא היה באגודתכם. נמצא, באה אגודתכם לרציחה ואין בזה שבח של שלום, אלא באופן שיהיו נוהרים גם מלעשות רעה עם מי שאינו באגודתם".

כשלון נוסף שרואה הנצי"ב בדור הפלגה, הוא הקולקטיב הרעיוני, חברה הכופה על כל חבריה דעה אחת: "פן נפוץ על פני כל הארץ — אמנם יש להבין, מה חששו שלא יצאו כמה (מהם) לארץ אחרת? ומובן שזה שייך ל"דברים אחדים" שהיו ביניהם, ובאשר אין דעות בני אדם שוות — חששו שלא יצאו בני אדם מדעה זו ויהיו במחשבה אחרת, על כן היו משגיחים שלא יצא איש מישוב שלהם (הדבר מזכיר את "מסך הברזל" וחומת ברלין. י.פ.), ומי שסר מ"דברים אחדים" שביניהם, היה משפטו לשריפה כאשר עשו לאברהם אבינו. נמצא, שהיו "דברים אחדים" שביניהם לרועץ, שהחליטו להרוג את מי שלא יחשוב כדעתם". כל מי שבא להקים חברה שיתופית, חייב להפיק לקחים מכשלון דור הפלגה, שלא לחזור על שגיאותיו.

ההנחה כאילו מסגרת כל שהיא משמשת ערובה לעתידו הרוחני-מוסרי של הפרט — יש בה סכנה, באשר היא עלולה לנטוע אשליה ולשחרר את הפרט ממאמץ אישי לעיצוב אישיותו, כי מה בטוח יותר מאשר להמצא בתוך ה"ערובה". כל מסגרת, והחברה השיתופית בכללה, אינה אלא כלי שהצלחתו או אי-הצלחתו מותנות בתוכן שממלאים אותו. מטעם זה ניתנה התורה במדבר — מקום שאין בו צורת התיישבות מוגדרת (עיין מהר"ל: תפארת ישראל, פכ"ו), שלא יחליטו הבריות כי חיי תורה הולמים חברה כפרית או חברה עירונית. התורה

אינה עוסקת במסגרות חיים — "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה", אלא באדם עצמו, בפוטנציאל שלו, בכוחות נפשו וביעדים שעליו להגשים בחייו. כל מצב או מסגרת חיים הם נסיון ומבחן להתנהגותו של האדם: "אין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה — העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים, ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו בועט" (שמו"ר, לא ב.).

טבעו של אדם, שלא להיות שונה מהסביבה החברתית בה הוא שרוי, כמו שכתב הרמב"ם: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו" (הל' דעות פ"ו). אם כלל זה תקף בחברה רגילה, על אחת כמה וכמה בחברה שיתופית, בה הקשרים החברתיים והמשמעת — הדוקים יותר, מצב הכובל את מהלכיו של הפרט ויכולתו להשתנות. בנתונים אלו, הקובע את הצלחתו או ניוונו של הפרט, הוא ההרכב האנושי והנורמה הרוחנית והמוסרית של החברה אליה הוא מצטרף. אפילו על מצוות התורה נאמר — "כי ישרים דרכי ה', וצדיקים ילכו בס' ופושעים יכשלו בס'" (הושע י"ד י'), וק"ו לכל מסגרת חיים בה שרוי האדם.

אין "ערובה", ובודאי לא "מלאה ביותר", לכל דרך חיים בחיי האדם, אפילו המשוכללת ביותר, שתוכל להבטיח לאדם את הצלחתו המוסרית-רוחנית, וכבר נאמר: "אל תאמן בעצמך עד יום מותך" (ברכות כט:). הצלחת האדם תלויה אך ורק באדם עצמו, ברצונו ובהתנהגותו, במידותיו ותודעתו, בשאיפותיו ויעדיו. כל מסגרת חברתית נמדדת לפי מה שהיא מסייעת לאדם בהגשמת שלמותו. ובקנה מדה זה בלבד, צריך למדוד כל מסגרת — כולל המסגרת השיתופית — לטוב או למוטב.

השיתופיות והשוויון

ידועה תשובת רבינו ה"חתם סופר", בה הוא משבח את ענין השיתוף, והחלוקה השווה של הרווחים. לפני כמאה שנה הוא נשאל לחוות דעתו בענין התנועה הקואופרטיבית (שנוסדה על ידי רוברט אוואן, ומהווה לדעת הרבה חוקרים ראשית הסוציאליזם), שדוגלת בבעלות משותפת, של אמצעי הייצור וחלוקה שוויונית של הרווחים, "שתקנו שיהא כל האומנים שותפים זה עם זה, ושכל מה שירוויחו יפול לאמצע". השיב החת"ס שאנו מוצאים כדוגמתו בתורה: כהני כל משמר קבלו בשוה את חלקם בקרבנות, אע"פ שרק כהן אחד עבד "ביגיעה ועבודה רבה". ולא עוד אלא "שדוד המלך תקן, כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחד יחלקו... ועשאו חוק ומכש"כ שכבר תיקן הקב"ה כך בביהמ"ק". — אלא שהוא מוסיף שמבנה חברתי כזה לא יתכן אלא אם יהיה מבוסס על רוח נדיבות אהבה ואחוה, ואחרת לא יצלח (שו"ת חת"ס חו"מ מד-מו. וע"ע דרשות ח"ב עמ' תשיט:).

שלי שלך

מסקנתו היא שאי אפשר לחייב שותפות, אבל טובה וקדושה היא. אם כן למה נאמר בפרקי אבות "שלי שלך, ושלך שלי, עם הארץ" (אבות ה, י)? נכון שהביטוי 'עם הארץ' אינו תמיד שלילי, ואמנם פה הוא מופיע לשבח ולא לגנאי, כפי שציינו המפרשים, ופירושו אדם שעוסק בישובו של עולם, שמתאפשר על ידי שיתוף זה, אבל מכל מקום אין זה שיא האידאליזם.

אלא שיש שני סוגי שותפות: מתוך אידיאל או מתוך חשבון. אצל שלי שלך ושלך שלי, אין חסד, אין ויתור. יש מסחר חליפין: שלי שלך, אבל תמורת זאת, שלך שלי. לעומת זאת, השיתוף האמיתי מתגלה באומר: שלי שלך ושלך שלך. הוא החסיד. אני מוותר על רכושי לטובת הזולת, ומרשה לו להנות ממנו ככל צרכיו, אבל לא מתוך חשבון (כל זה במפרשים: רבינו עובדיה, רבינו יונה, תוספות יום טוב, מדרש שמואל, תפארת ישראל, ורבי יעקב עמדין). ואפשר בכל קבוץ

להבחין בין החבר-המצטרף-מתוך-אידיאל — שלי שלך ושליך שלך, ובין החבר — המצטרף-מתוך-חשבון — שלי שלך ושליך שלי. וכבר כתב על זה הרב יעקב אריאל (ספר לזכר יעקב פיינברגר הי"ד, עמ' 42) וכן חברנו אפרים יעיר ("ב'עמודים", לפני הרבה שנים).

אמנם מכל אלה למדנו רק שיש הנחיה של תורה, הדרכה, המלצה, לבנות חברה על יסוד של שוויון ושותפות, ואין דבר יכול להעשות אלא על יסוד של נדיבות וויתור ולא על יסוד של כפיית משפט — ואשרינו שכך חלקנו. (ועוד הקדיש לזה הרב אלימלך בר שאול זצ"ל, פרק ט"ו של ספרו "מערכי לב"). אבל אנו מחפשים הנחיה הלכתית מחייבת, ומחייבת עכשיו.

חלוקה שוויונית של ארץ ישראל

והנה, בראשית מטעה של האומה הישראלית על ארצה, אנו מוצאים שיטה שוויונית מעשית "לרב תרבה נחלתו, ולמעט תמעט נחלתו" (במדבר כו, נד). אז היוותה הקרקע אמצעי ייצור ומקור פרנסה ראשי (גם בתור מרעה), ואם כן יש לפנינו חלוקה שוויונית של הארץ.

אמנם גם פה לא נוכל לכחד שלא הכל פשוט כל כך. ראשית כל, ישנה מחלוקת ראשונית אם גם כל שבט קיבל את החלק המתאים לגודלו, או שמא כל שבט קיבל חלק שווה, ורק המשפחות בתוך השבט קבלו נחלה פרופורציונאלית, ולא עוד, אלא שישנה מחלוקת תנאים, אם הארץ נתחלקה לפי מספר האנשים שהיו ביציאת מצרים, או כפי מספר באי הארץ, ויש גם שיטות ביניים מורכבות ומסובכות (יומא יב.; סדור השיטות באנציקלופדיה תלמודית, ערך ארץ ישראל — חלוקה). אם נאמר שהוא לפי באי הארץ, ניחא, אבל אם הוא לפי יוצאי מצרים, אין כאן אלא שוויון "הסטורי" — אבל גם לפי השיטה שהוא כנגד באי הארץ, ניחא לגבי הדור הראשון, אבל בדור השני, ודאי הופיעו משפחות מרובות ילדים, והופר השוויון. ולא עוד אלא שההצלחה החקלאית אינה מאירה פנים לכל אחד בשהו, וכל זאת בלי לקחת בחשבון את המחלות ופגעי הזמן.

כללו של דבר, הונחו יסודות של חברה שוויונית, אבל השוויון הזה הופר מיד, ולא צוותה תורה על חלוקה חוזרת ומתמדת של הרכוש. רק כל חמישים שנה, חוזרות השדות אל בעליהן, ויש כאן החזרת שווי המשקל כפי שכתב מרן הרב קוק:

"...ולעומת אי-שוויון המשקל של מצב הרכוש הקרקעי, ...באה השבה

(ביובל), המתאמת כפי ערכה של האומה בראשית מטעה..."

(הקדמה ל"שבת הארץ", עמ' י')

אבל ברור שתיקון זה הוא רק חלקי, ובודאי שאינו מביא השוואת רמת החיים — ומה הדרכת התורה במקרה של "כי ימוך אחיך", על זה נראה בהמשך.

צדקה וצדק סוציאלי

ונראה שהחיוּב לכינון צדק סוציאלי הוא מצד מצות צדקה. וכבר נרמז ענין זה במאמרי "מצות צדקה בקבוץ". אם כי חייבים אנו להודות שאין הלכה שמחייבת שוויון, אבל לעומת זאת אפשר להוכיח שיש הלכה המחייבת לתת לכל אחד כפי צרכיו -- ולפעמים אין המרחק כה רב.

וראשית דבר, עלינו להזכיר בקצרה דברים ידועים, שאין מצוות הצדקה נחשבת ביהדות כאיזה חסד של התנדבות, איזו אופציה פילנטרופית, אלא היא חובה הלכתית מוחלטת, עם גדרים מדויקים, ככל יתר הלכות של תורה, ובית דין כופה על הצדקה.

צדקה היא משורש צדק. היא תביעה של צדק. אמנם תביעה "ממותקת", אבל תביעה מוחלטת ותקיפה. אפשר להגדירה באופן זה: היא באה לתקן את העוול שנעשה לצדק הסוציאלי. יהושע חילק את ארץ ישראל על פי יסודות שוויוניים, ומכיון שכל יום מתחדשות סיבות להפר אותם, נועד לצדקה תפקיד של איזון מתמיד — כך מגדיר ר' אהרן ברט ז"ל, בספרו, את הצדקה כ"צדק מאוזן" (Ausgleichende Gerechtigkeit בגרמנית) או צדק מתקן, צדק מישר, שבא לתקן את המשפט במקום שהוא עלול להביא לידי עול. השלטון צריך לכונן משפט שוויוני, כפי שעשה יהושע, והצדקה עסוקה בעבודה מתמדת של "עדכון".

לפי צרכיו

ואנו חייבים על פי דין לדאוג שיהיה לכל אדם מישראל די צורכו "כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלקיך נותן לך, לא תאמץ את לבבך, ולא תקפוץ את ירך, מאחיק האביון, כי פתח תפתח את ירך לו, והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו" (דברים טו, ז' ח). אין כאן מידת חסידות או התנדבות: חובה גמורה מוטלת עלינו לדאוג שלא יחסר דבר לאף אחד.

זאת חובה שמוטלת על היחיד באופן אישי, כפי אפשרויותיו, וכן על הציבור כתור ציבור. הרמב"ם מתאר באריכות את הסדרים הציבוריים של גביית כספים בכפיה ושל דאגה לצרכיהם של מעוטי היכולת (מתנות עניים פ"ז).

זה לשון הרמב"ם:

"מצוות עשה ליתן צדקה לעניים, כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת. לפי מה שחסר לעני, אתה מצווה ליתן לו. אם אין לו כסות, מכסים אותו. אם אין לו כלי בית קונין לו. אם אין לו אשה, משיאין אותו. ואם היתה אשה משיאין אותה לאיש. אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על סוס, ועבד רץ לפניו, והעני ירד מנכסיו, קונין לו סוס לרכוב עליו, ועבד לרוץ לפניו, שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו. ומצווה אתה להשלים מחסורו ואין אתה מצווה לעושרו... בא עני ושאל די מחסורו, ואין יד הנותן משגת, נותן לו כפי השגת ידו, וכמה, עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר..." (מתנות עניים, ז, א"ג-ה).

יש לשים לב לשתי נקודות חשובות (א) תקנת אושא שלא לתת לצדקה יותר מ־ 20% מההכנסה, נאמרה רק במקרה שהאמצעים הכספיים מוגבלים, אבל באופן כללי יש למלאות כל חסרונות העני.

(ב) כל צורכי האדם, פרוש הצרכים הסובייקטיביים, ולא רק הצרכים הניתנים להגדרה אובייקטיבית סטנדרטית (שתי נקודות אלו נתבארו במאמרי שם).

כללו של דבר: חייבים אנו לבנות מערכת שכר, ומשטר סוציאלי שיבטיחו לכל אחד רמת חיים מינימלית. אמנם, מאהבת האמת, גם כאן יש מקום להקשות: הצדקה מוגדרת כתקון "העבר" ולא כחובה לכונן משטר שימנע עניות. היא מתירה לכוחות הכלכליים להשתולל בחופשיות בכל מהתליהם, ורק דורשת מתן תרופה למכה? ודאי שאין זה כדאי לרשות ממלכתית לפעול בדרך זו ועדיף תכנון לטווח ארוך, והקדמת רפואה למכה. ומלבד זאת הרי כבר אמר הרמב"ם שהמדרגה העליונה בצדקה היא "צירת תנאים כלכליים כאלה שמי שהתחיל למעוד, לא ימעוד — וכן מי שעלול למעוד.

ספור מענין נמצא אצל יוסף בן מתתיהו. אחרי גמר בנין הבית, כל שמונה עשר אלף פועלי הבנין, היו עלולים להמצא מחוסרי עבודה, ובאו נציגיהם בפני המלך הורדוס, ואחרי שיקולים כלכליים ופוליטיים, ואחרי בדיקת כל צורכי העיר בעבודות ציבוריות, הורה להם לטפל בריצוף ירושלים (קדמוניות ט, ז. וע' בס' בין אדם לחבירו, יחסי אנוש בתורת ישראל, לרב אליהו יונג, עמ' 124).

צרכים של חברי ומותרות שלי

כללו של דבר, ההלכה מחייבת לדאוג לסיפוק הצרכים של כל אחד, ולבנות משטר בהתאם לזה. זאת הלכה שחייבים לקיים אותה מיד, ולא חזון רחוק. השוויון המוחלט הוא חזון. בינתיים "אפשר לסבול" שיהיו עשירים החיים חיי מותרות,

אבל בתנאי שכל האזרחים האחרים יבואו על סיפוק צרכיהם המינימליים, כדברי החפץ-חיים: "חייך קודמין לחיי חברך, אמרו חז"ל, אבל עשרך אינו קודם לחיי חברך" (אהבת חסד מ: עמוד החסד 18) (ומכאן אחד מהנימוקים ההלכתיים לאסור חיי מותרות ולחייב הסתפקות במועט).

ואין צורך לאמר "שהצרכים המינימליים" הם בדורנו גבוהים מאוד. שהרי כבר נאמר לעיל שקביעת הצרכים היא סובייקטיבית, ולכן הם תלויים ברמת-החיים הכללית. ויש לספק לכל אחד רמת-חיים הוגנת, כפי מה שמקובל באותו מקום, כדי "שירגיש טוב בחיים". אמנם הגדרה זו מעורפלת, אבל אין זה מרשה לנו להתחמק. וכל זה חובה הלכתית מעשית, ולא רק "רדיפה אחרי כוונות התורה".

וב"ה, הנה תנועתנו עלתה על דרך המלך של תורה. אמנם גם אצלנו, אין שוויון מוחלט (בגלל כספים ממקורות שונים העומדים לרשות החברים בתנאים מסויימים, וכן מתנות מכל סוג), אבל בודאי אין מצב שחבר אחד חי במותרות, בזמן שלשני אין כל צרכיו. רחוק מזה מצבנו. (אמנם כלפי חלקים אחרים של עם ישראל, הנתונים במצוקה כלכלית, אף אנו נתונים בסכך, אבל מעולם לא התעלמנו מכך, וכבר דנו על זה רבים וטובים, ועדיין צריכים אנו למודעי).

רכוש פרטי לא משתלם

המורס מכל האמור שמשטר של רכוש פרטי כמעט בלתי אפשרי, בגלל החוכות הכלכליות הרובצות על היחיד והציבור להבטיח לכללות האומה רמת חיים מתקבלת על הדעת. ובערך אותם הדברים נאמרו על ידי מרן הרב קוק, אע"פ שלא ברור לי לגמרי למה בדיוק היתה כונתו.

פעם פרץ וויכוח חריף ב"הפועל המזרחי" בענין הרכוש הפרטי, ונכנס ר' שלמה זלמן שרגאי אל מרן הרב ושאלו. וזאת היתה תשובתו:

"מבלי לקבוע מהו המשטר החברתי של התורה יש להניח בוודאות כי בקיום עקבי של כל חוקי התורה בשטח החברתי והכלכלי, ללא ויתורים ופשרות, לא יוכל המשטר של הרכוש להתקיים, כי מצוות התורה, ונוסף לזה ה"ועשית הישר והטוב" — שבישראל זהו דין ולא לפני משורת הדין — מצמצמות כל כך את הבעלות והזכויות של הרכוש עד שקיומו נעשה לבלתי אפשרי וללא כדאי".

(ס' "חזון והגשמה", עמ' קצב. הדברים נרשמו ונתפרסמו באישורו של הרב).

"עצם שאיפת הצדק, באיזו צורה שתהיה, היא בעצמה, ההשפעה האלקית היותר מאירה" (אגרות ראייה א, מה).

על השותפות והשוויון בקבוץ התורתי

השותפות והשוויון הם מהמרכיבים היחודיים של חיינו, וככל שאנחנו מצליחים יותר ליישם בחיים היום-יומיים הם נעשים יותר שגרתיים ומובנים מאליהם. וכיון שאנחנו כל כך התרגלנו להם, אנחנו לפעמים כבר לא מכירים ביחודיות שלהם. רק כשמתעוררת בעיה בתחום השותפות או השוויון אנחנו פתאום "מתעוררים" ולפעמים גם מתלוננים נגד בעיה בלתי-מהותית או תופעה בלתי-שגרתית, בלי לראות את החיוב והטוב הקיימים במבנה הגדול של שותפות ושוויון על פי דרכה של תורה.

חיי השותפות והשוויון דומים מאוד לנעליים שאנחנו נועלים. אנחנו נהנים מהן בכל "הליכות החיים" וגם מתלוננים עליהן קשות כשלוחץ משהו או כשיש מסמר, אפילו הקטן והזעיר ביותר. קורה שאפילו שרוך נעל מסוגל להוציאנו משווי משקלנו, אם בגלל שהוא נקרע אם בגלל שיש לו קשר שאנו מתקשים להתירו... ואז פתאום שום דבר לא "הולך" והכל "צולע"!

לפי השקפתנו התורתית עקרון השותפות והשוויון חייב להתיישם בתחומים רבים ולא דוקא בתחום הריהוט והציוד, כפי שחושבים הרבה אנשים מחוץ לקבוץ. ויתכן שגם לנו אין הדברים ברורים ומוגדרים דיים, ולכן ננסה לבררם ולהגדירם.

במסגרת ברור זה נחלק את מערכת השותפות והשוויון לששה סוגים.

א. השותפות הכלכלית

המיוחד בשותפות הכלכלית שבקבוץ ובמושב שיתופי הוא שאין מחלקים את הרווחים באופן שווה בין השותפים, כפי המקובל בשותפות רגילה, וגם לא באופן יחסי לפי גודל ההשקעות של השותפים, אלא לפי הצרכים בהתאם לגודל של כל משפחה ומשפחה. בקבוץ השותפות יותר שיוונית כיון שמתחשבים גם בצרכים המיוחדים של כל משפחה ומשפחה. אין זו שותפות של "שלי שלך ושליך שלי", אלא שותפות המבוססת של היסוד של "וחי אחיך עמך". זו שותפות שיוונית עליה

מסופר באגדה על שני אחים אשר חלקו ביניהם לשני חלקים שוים את היבול של השדה אשר ירשו מאביהם. אבל לאחר החלוקה, חשב כל אחד מהאחים שאחיו זקוק ליותר מחצי. לאח אחד היו הרבה ילדים ולכן אחיו חשב שהוא זקוק לתוספת ואילו האח השני היה בלי ילדים ולכן אחיו רצה להוסיף לו על מנת שלא יצטרך לדאוג לעת זקנתו. וכך קרה שכל אחד מהאחים העביר בחשכת הלילה מגרנו לגרנו של אחיו. ולבסוף הם נפגשו באמצע דרכם, כל אחד עמוס בתבואה לצורך אחיו. ועל פי המסופר באגדה, נבנה בית המקדש במקום המפגש.

ב. השויון ברמת החיים

השאיפה לשויון ברמת החיים איננה תוצאה ישירה של השותפות הכלכלית, כי הרי הקבוץ שולל גם הבדלים בולטים ברמת החיים המושגת בעזרת מקורות כספיים מחוץ לרווחים של הקבוץ. וזהו אחד ההבדלים הבולטים בין קבוץ ובין מושב שיתופי. במושב שתופי רשאי החבר להעלות את רמת חייו בעזרת מקורות חוץ. לאלה שיש להם מקורות חוץ יכול הדבר להיות יתרון. אבל אי-אפשר להתעלם מכך שלפעמים הוא מביא למצבים קשים, ובמקרים קיצוניים — לערעור הבסיס המוסרי של השותפות-השויונית בחלוקת הרווחים של המשק. אבל לא כאן המקום להאריך בזה.

יישומו של השויון ברמת החיים בחיי יום-יום מותנה במיוחד בשני דברים "קטנים", שבלעדיהם אין הצדקה ואין תועלת בשויון:

1. התיחסות לרכוש של החברה ולכל הדברים שהחברה מספקת לחבריה, כאל רכוש פרטי, ומשמעת פנימית חזקה למניעת תופעות של בזבז.

2. יישום העקרון של שויון ברמת החיים בצורה נכונה ושקולה, וללא הגזמה; כי אחרת עלולים לפתח את יצר הקנאה במקום להחלישו. אדם ששאיפתו לשויון מתמקדת בדאגה שחס וחלילה לא יהיה לחבירו יותר ממה שיש לו, הוא אדם מסכן מאוד. ואם אדם כזה הצליח להגשים את שאיפתו בחיים ובאמת אין לו פחות מאשר לשכנו ולחברו, אזי הוא גם אומלל, שהרי לא נותרו לו שאיפות-חיים! תמיד כדאי לזכור, שאדם בעל תפיסה כה פרימיטיבית ומצומצמת של רעיון השויון וערכו, יכול להיות בכל מיני חברות ומסגרות, אבל בשום אופן לא בקבוץ!

ג. השויון החברתי והשויון במעמד

אין ספק, שהשויון במעמד הוא אחד הגורמים הקובעים את אושרו של האדם. השויון במעמד בחברה שלנו מבוסס על היסוד של "בצלם אלוהים ברא אותו" ועל

ההשקפה שכל יהודי העובד את ה' בנאמנות ובמסירות בכוחות השכליים, הגופניים והנפשיים שהקב"ה העניק לו, זכאי להערכה מלאה ולמעמד של "עבד ה'" עם כל מה שמשממע מזה. ועל דרך השלילה: לא היכולת ולא ההישגים, ובודאי לא הרכוש ולא העושר (וכל הדברים המושגים על ידיהם) רשאים לקבוע את מעמדו של יהודי עלי אדמות. גם לא המקצוע והעבודה אשר הוא עוסק בהם.

השויון החברתי מבוסס גם על ההכרה שכל אחד זקוק לעבודתו של רעהו ולשרותיו. זהו הסדר שהקב"ה קבע בעולמו. וכל יהודי אשר יוצא לפעלו ומבצעו בנאמנות ולעבודתו יתברך עדי ערב, זכאי למעמד של עבד ה'. ולא חשוב אם הוא גזבר או מזכיר, כורס או יוגב, מכונאי או כלכלן, חצרן או מרכז משק, נהג או תברואן. רק תלמידי חכמים ומרביצי תורה, זכאים למעמד מיוחד ולזכויות מיוחדות בהתאם לנפסק בהלכה.

בתחום השויון החברתי הגענו ב"ה להשגים יפים וטובים. כיון שהשויון החברתי שלנו מבוסס על יסודות תורתיים, הגענו להשגים אשר עולים בהרבה על המקובל בקבוצים לא־דתיים.

ומן הראוי שנהיה מודעים להצלחתנו בתחום השויון החברתי, כשאנחנו בוחנים את מידת הצלחתנו לישם את האידיאלים אשר הצבנו לעצמנו.

ד. השותפות והאחריות ההדדית בתחום הרוחני

השותפות והאחריות ההדדית בתחום הרוחני באות לידי ביטוי בהרבה תחומים, ובמיוחד בחינוך הילדים ובמתן אפשרות למבוגרים ללמוד תורה. רק בקבוץ ובמושב השתופי התורתיים אפשרי ומקובל לשחרר חברים מעול העבודה והפרנסה כדי לאפשר להם ללמוד תורה. ולא דוקא חבר שתורתו אומנותו, ולא דוקא למדנים, אלא חברים מן השורה שחשקה נפשם ללמוד תורה. האחריות ההדדית בתחום הרוחני מיושמת גם בהרבה מישורים נוספים והעזרה ההדדית בדאגה ל"צרכי העולם הבא" היא בודאי לא פחותה מאשר העזרה ההדדית בסיפוק "צרכי העולם הזה". וגם כאן הדברים נראים שגתריים ומובנים מאליהם. ומותר עוד להוסיף, שגם בתחום של מתן עזרה לצרכי העולם הבא של יהודים שאינם חברים בקבוץ, עשינו לא מעט בשנים האחרונות.

ה. השויון במתן אפשרות לקידום ולמימוש עצמי

עקרון השויון החברתי והשויון במעמד מחייב לתת לכל חבר את האפשרות להתקדם הן בתחום העבודה והמקצוע והן בתחום למודים אישיים. אמנם התנאים

הכלכליים מגבילים את הקבוצה במלוי כל הצרכים, אך עם זאת מותר לומר שקיים בתחום זה שויון מלא. קיימת התייחסות חיובית לבקשות של החברים וגם נכונות למאמץ על מנת להיענות להן. יתרה מזאת: במקרים רבים, מוסדות הקבוצה הם היוזמים והמעודדים התקדמות אישית והם גם מכינים מסלולי קידום.

מן הראוי לציין שני גורמים שיש בכוחם לסייע להשיג שיויון ואחריות הדדית בתחום הקדום הלמודי והרוחני:

1. אורירה כללית, המעודדת עליה וקדום בתחום הרוחני והלמודי.
2. תודעת שותפות ואחריות הדדית גם בתחום הרוחני, הן אצל החברים, הן בחברה והן במוסדות החברה.

מקובלת ההנחה שההתייבות מגבילה במידה מסוימת את האדם להגיע למוש עצמי, בעיקר בגלל האפשרויות המוגבלות בתחום העבודה. בודאי יש מן האמת בטענה זאת. מאידך, אל לנו לשכוח מהו "ממוש עצמי" לפי השקפה תורתית. ממוש עצמי לפי השקפתנו פרושו: למלא את התפקיד שהקב"ה יעד לאדם בעולמו, בתקופה בה חי. או לפי הלשון הקבוצית: לעבוד במקום שהקב"ה רשמו ב"סדור העבודה" שלו יתברך.

אם נבחון את האפשרויות למוש עצמי על פי השקפה זו, ניווכח כי אין האפשרויות בהתייבות התורתית מוגבלות כל כך, ואף אינן כה נרחבות במקומות עבודה אחרים...

1. השויון בנתינה

התחום הזה של השויון, השויון בנתינה, אינו ידוע כל כך, ואף על פי כן ייתכן שהוא החשוב ביותר.

כבר הדגיש הרב אליהו דסלר זצ"ל (מכתב מאליו, חלק א') את החשיבות הרבה של "ניצוץ כח הנתינה".

רבים הם בני האדם שלא חסר להם כלום, ובכל זאת אין הם מאושרים; הסיבה היא שאין באפשרותם לתת לאחרים ולשאת בעול היחיד והעבור. לכן חשוב להדגיש שהשויון בקבלה ובצריכה אין בכוחו להעניק אושר לאדם אם הוא אינו מתחבר ומשתלב בשויון בנתינה.

השויון בקבלה הוא רק בבחינת "סור מרע". בכוחו למנוע קנאה ותחרות, שנאה ועצבות. אבל השויון בנתינה הוא בבחינת "עשה טוב" ובכוחו להעניק לאדם אהבה ואחווה, שלום וריעות, שמחה ואושר.

ולכן ה"חלוקה" החשובה ביותר היא חלוקת האפשרות לנצל את כוח הנתינה. (דומני שאחת הסיבות להרגשת הקיפות אצל רבים מבני עדות המזרח אשר עלו

ארצה אחרי קום המדינה, היא הרגשת אי-שיויון בתחום הנתינה. טעותם של ראשי המדינה היתה שהם חשבו שתוספת "קבלה" יכולה לפצות על שלילת ניצול כוח הנתינה).

נדמה שגם בתחום הזה של שיויון בנתינה התקדמנו הרבה בשנים האחרונות. למדנו שאין לך אדם שאינו מסוגל לתרום ולתת לחברה ולצבור; אין לך אדם שאינו מעוניין לשאת בעול חברו ובעול הצבור. וגם כאן — כל אחד לפי יכולתו וכל אחד לפי כוחו.

וכלל זה נקוט בידך: אם הנך רואה חבר שאינו רוצה לעזור לאחרים וגם אינו רוצה לשאת בעול הצבור, דע לך שהוא נמצא במצוקה ובמשבר. אל תכעס עליו ואל תקרא לו "פרזיט"; הוא מסכן וזקוק לעזרתך. אל תעניש אותו במניעת האפשרות לתת לאחר שהתגבר על משברו; אל תמנע ממנו ליהנות מניצול כוח הנתינה לאחר שחזר לאיתנו.

אסור להפעיל "סנקציות" בתחום הנתינה. אפילו העניי שבעניינים זקוק לאורו של "ניצוץ כוח הנתינה".

"נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו..."

"נתון" — כוח הנתינה — "תתן לו", ואל תחשוב שהוא אינו ראוי לתת כיון שהוא עני ברכוש או בדעת. גם אל תחשוש שהנתינה שלו תהיה "על חשבון" הנתינה שלך.

"כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך".

"היוצר יחד לבם, המבין אל כל מעשיהם" (תהלים ל"ג ט"ו)

ההבטה הבוחנת הזאת של ה' על בני-אדם — מודדת את ערך מעשיהם בקנה מידה של יעודם. וצד אופייני אחד מודגש כאן כמכריע: יחד, לקראת חיים משותפים, חיים הנושאים עצמם בדרך של פעולת גומלין, קידום ועזרה הדדית. לקראת יחד זה ברא אלוקים את לב האדם. אהבה עצמית, אנוכיות, יצר השאיפה, הקיום העצמי, ההגנה העצמית להתנשאות הבאה מהן — הם כוחות המניעים כל חי העומד למטה מן האדם, כולל תא-החיים הזעום ביותר. מותר האדם מתחיל רק עם הרחמים, אהבת הזולת, הנכונות המעשית לעזור לזולת, ההתמסרות לקיומו, הגנה וקידום אושרו של הזולת. ורק בכך ממלא האדם את יעודו. למען פעולת גומלין זו, יצר ה' את לב האדם, ובקנה-מידה זה הוא בוחן את כל מעשיהם.

(מתוך פירושו של הרש"ר הירש וצ"ל)